

УДК: 81'373.23

Василь Яцій

Інститут української мови НАН України, м. Київ

«ЛЮДИНА СЛАВНА ПРАЦЕЮ»

(до ювілею доктора філологічних наук
В.П. Шульгача)



21 травня 2018 р. виповнилося 60 років докторові філологічних наук Шульгачу Вікторові Петровичу, завідувачеві відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови Національної академії наук України. Ювілей учений зустрічає в повному розквіті творчих сил, сповнений нових задумів щодо розвитку ономастичних досліджень в Україні, які спираються на власні здобутки й важливі теоретичні досягнення та узагальнення

слов'янської ономастики в цілому.

Широка ерудиція Віктора Петровича в різних галузях мовознавства, виважена позиція щодо шляхів розвитку української ономастики та методів дослідження власних назв різних класів, прагнення знайти істину в дискусійних питаннях забезпечило велику повагу до нього наукових кіл. Перейнявши від свого вчителя — доктора філологічних наук, професора Ірини Михайлівни Железняк керівництво науковою групою ономастики Інституту, він зумів не тільки зберегти потужний академічний дух цього невеликого колективу, а й всіляко намагався зміцнити науковий потенціал ономастичного сектора Інституту української

© В.О. ЯЦІЙ, 2018

мови НАН України. У науковій роботі дослідник твердо стоїть на базових принципах київської ономастичної школи, чітко дотримується (і наполегливо вчить цього інших) методології пошуку онімного матеріалу, професійного оперування наявним фактажем, лінгвістичного та етимологічного аналізу, правильного тлумачення кожної назви. Колеги знають і цінують Віктора Петровича як невтомну, працюовиту й високопрофесійну людину з різнобічними науковими зацікавленнями, одержиму в пошуках нового, досі нез'ясованого.

Від початку своєї дослідницької біографії на безкрайній ниві слов'янських власних найменувань Віктор Петрович приділяє особливу увагу гідронімам — елементам онімної системи, що посідають чільне місце в пропріальній лексиці, оскільки мають дуже високий ступінь стійкості з огляду на свою давню історію становлення та найменшу залежність від будь-яких формальних змін упродовж тривалого часу. Сюди ж варто, вочевидь, додати ще одну особливість дослідження власних назв, можливо, найголовнішу — оніми іноді дають змогу дослідникові відновити лексеми чи твірні основи, які в результаті тих чи тих причин не збереглися в апелативній лексиці.

Після успішного захисту кандидатської дисертації «Давньоруська гідронімія басейну р. Стир» у 1990 р. (науковий керівник — доктор філологічних наук І.М. Железняк) Віктор Петрович у 1993 р. опублікував монографію «Гідронімія басейну Стиру» (К., 1993), що отримала схвальні відгуки фахівців-славистів.

Інтерес науковця до проблематики назвотворення водних об'єктів донині є пріоритетним у численних ономастичних студіях цього дослідника. Ставши професійним гідронімістом і освоївши основи історичного дослідження слов'янського гідронімікону, зокрема раннього, Віктор Петрович один із перших в українському мовознавстві вбачає нагальність потреби вивчення праслов'янського онімного фонду. Тому для своєї докторської дисертації він обрав об'єктом дослідження етимологічну реконструкцію гідронімних архетипів теренів України. Свою новаторську працю під назвою «Праслов'янський гідронімний фонд межиріччя Західного Бугу і Стиру» дослідник захистив у 1998 р.; того ж року побачила світ і його ґрунтовна монографія «Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції)» (К., 1998). Переважна більшість давніх власних назв водойм України не має писемно зафіксованих свідчень і особливо це стосується історичних онімів. Тому виявлення архаїчного гідронімного фонду, як автор справедливо зауважує у своєму дослідженні, можливе тільки на підставі свідчень фактичного матеріалу тих теренів, де мешкають чи жили в давнину слов'яни. Своїми працями дослідник підкреслює головне правило науки про власні назви, за яким вивчення топонімів, зокрема докладне й об'єктивне їх етимологізування із залученням усього доступного слов'янського матеріалу, є прекрасним джерелом для отримання унікальних нових фактів для вивчення слов'янських старожитностей.

Паралельно з вивченням гідронімів Віктор Петрович розпочав етимологічне дослідження на діяхронному та синхронному рівнях назв населених пунктів свого рідного краю — Волині. Подібної регіональної праці в українському мовознавстві досі не було. Крім багатьох наукових статей із цієї проблематики, вчений підготував скрупульозно вивірене за історичними джерелами важливе дослідження з етимології назв населених пунктів — «Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник» (К., 2001).

Віктор Петрович Шульгач продовжує теоретичні засади ономастичних та етимологічних студій О.М. Трубачова, Ф. Славського, О.С. Мельничука, зокрема дослідження етимологічних генетичних гнізд, що розвиває у своїй науковій діяльності білоруська славістка Р.М. Козлова. У своїх працях Віктор Петрович реконструює давню антропонімію слов'ян; свої досягнення він опублікував у чотирьох книгах «Нарисів з праслов'янської антропонімії» (Київ, 2008 — 2017; Ч. I — IV). Ця фундаментальна робота базується на великому фактичному матеріалі всіх слов'янських мов; у ній проетимологізовано й теоретично узагальнено не тільки багато архаїчних, а й сучасних особових слов'янських назв. Значення такої глибокої праці з ономастики та етимології полягає в тому, що вченому вдалося «повернути в лоно генетично слов'янських (чи пізньоіндоевропейських) окремі імена», а також реконструювати значну частину праантропонімів-комполітів. Завдяки багаторічній копійкій праці було відновлено лексико-словотвірні мікросистеми ономастичної (праантропонімної) й принагідно апелювативної лексики з коренями **Vaj-*, **Bərš-*, **Bərх-*, **Bərт-*, **Čьlx-* / **Čьlš-*, **Dьlb-*, **Dьrb-*, **Dьld-*, **Dьrd-*, **Ēd-* / **-ēd*, **Kriv-*, **Měz-*, **Moz-* / **Maz-* / **Mьz-*, **Mysl-*, **Pur-*, **Rog-*, **Sir-*, **Sol-*, **Sьld-*, **Sьlv-*, **Zьp-*, **Zьd-*, а також описано архаїчні преформанти **A-*, **Ba-* / **Bo-*, **Bez-*, **Če-*, **Do-*, **Ha-* / **Ho-* / **Xy-*, **Jь-*, **Ka-* / **Ko-*, **Ma-* / **Mo-* / **Mu-*, **Ne-*, **Sq-* та ін. у складі антропонімів. Для розуміння динаміки історії мови надзвичайно важливі додатки до монографії, які проливають світло на розвиток окремих фонетичних явищ, цінних для розуміння закономірностей формування слов'янських мов. Ґрунтовна наукова база, колосальна працездатність і здобутий досвід етимолога забезпечили достовірність та абсолютну надійність праслов'янських реконструкцій. Такі дослідження вкрай актуальні для сучасної славістики.

Крім численних публікацій статей та індивідуальних монографій, Віктор Петрович співавтор низки колективних монографій, активний укладач ономастичних словників і бібліографічних покажчиків: «Ономастика України першого тисячоліття нашої ери» (К., 1992), «Ономастика України та етногенез східних слов'ян» (К., 1998), «Ономастика Полісся» (К., 1999), «Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина» (К., 2004), «Українська ономастика: бібліографічний покажчик» (К., 2013) та ін.

Зазначимо й те, що Віктор Петрович ініціював створення видавничої академічної серії друкованої ономастичної продукції «Бібліотека української ономастики».

Досвід ономаста й етимолога став у пригоді Вікторові Петровичу як керівникові й відповідальному редакторові «Словника ойконімів України» — багатотомного фундаментального дослідження, яке готують ономасти Інституту української мови НАН України. Це праця про історію та походження найменувань населених пунктів сучасної України, яка вперше розкриває шляхи формування ойконімікону України, що стимулюватиме надалі розвиток регіональних ономастичних досліджень в Україні, зокрема й написання кандидатських та докторських дисертацій. Крізь призму ойконімотворення краще можна буде простежити етапи заселення України від найдавніших часів, дослідити становлення сучасної ойконімної системи, а також уніфікувати написання назв населених пунктів України.

В.П. Шульгач — активний член редколегії та відповідальний редактор багатьох випусків щорічника «Студії з ономастики та етимології», започаткованого 2002 р. в Інституті української мови НАН України, до якого подають свої наукові розвідки як українські дослідники з ономастики й етимології, так і провідні лінгвісти слов'янського наукового світу.

В.П. Шульгач бере активну участь у всеукраїнських і міжнародних з'їздах, симпозіумах, конференціях, круглих столах, присвячених актуальним питанням слов'янської ономастики та етимології, публікує свої праці у провідних виданнях Польщі, Чехії, Македонії, Словаччини, Словенії, Болгарії, Білорусі, Росії.

Доктора філологічних наук В.П. Шульгача незмінно поважають друзі й колеги в Інституті за його фундаментальні знання, вимогливість, відповідальність і добросовісне ставлення до роботи, доброзичливість до людей. Його відзначено нагородою НАН України «За професійні здобутки» (2013), медаллю «Незалежність України» від Міжнародної академії рейтингових технологій і соціології «Золота Фортуна» (2016).

Щиро вітаємо відомого українського вченого, талановитого мовознавця-ономаста-етимолога зі славним ювілеєм!

Статтю отримано 15.05.2018

Vasyl Yatsiy

Institute of Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

“HUMAN IS FAMOUS BY WORK”

(To the anniversary of the Doctor of Philological Sciences V.P. Shulgach)

This article is devoted to the 60th anniversary of V.P. Shulgach, Doctor of Philology, the Head of the History of the Ukrainian Language and Onomastics Department at the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. The publication deals with the scientific path of the researcher and the main results of his works.